

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASASIDA BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH USULLARI

Umirova Maxbuza Tulqinovna

Samarqand shahar 50-davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolani mazmun-mohiyati shundan iboratki, Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarga ekologik tarbiya berishning 3 xil usuli haqida, ekologik ta'lim va tarbiya haqida, bolalarni o'simliklar bilan tanishtirishda turli xil o'yinlardan foydalanish haqida, O'rta asrlarda yashab ijod etgan Sharq allomalarini bu borada qo'shgan xissalari haqida va boshqa ko'plab ma'lumotlar berib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *ekologik tarbiya, o'simlik, hayvonlar, ob-havo, diafilm, didaktik o'yinlar, ekologik bilim, ekologik ta'lim va tarbiya, Muhammad Muso al Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Byeruniy, Abu Ali Ibn Sino.*

KIRISH

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarga ekologik tarbiya berish quyidagi usullarda olib boriladi:

1. Ko'rgazmali (kuzatish, rasmlar ko'rish, diafilmlar namoyish etish).
2. Amaliy (o'yin tarzida).
3. Og'zaki (hikoya, tushuntirib berish, badiiy asarlarni o'qib berish).

Ko'rgazmali metod. Kuzatishlar tarbiyachi tomonidan bolalarni o'simlik, hayvonlar, ob-havo bilan, kattalaming tabiatdagi mehnati bilan tanishtirish asosida tashkil etiladi. Kuzatishlar mashg'ulotda, sayrda, ekskursiyada, tabiat burchaklarida olib boriladi. Uni bolalar amaliy faoliyat bilan qo'shib olib borsalar yaxshi natijaga erishish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasasida foydalaniladigan diafilmlar MTM ta'lim-tarbiya dasturi asosida ishlab chiqilgan.

Diafilm tarbiyachiga dastur mazmunini ma'lum sistema asosida bolalarga qiziqarli qilib yetkazishga yordam beradi. Oynayi jahon orqali beriladigan «U kim, bu nima?» ko'rsatuvi, radio orqali beriladigan «Ertaklar olamiga sayohat» o'yin-eshittirishi orqali bolalar u yoki bu o'lkaning tabiati, hayvonot olami, xalqlarning urf-odati bilan tanishadilar. Axloqiy sifatleri tarbiyalanadi. Ularda namoyish etilgan teleko'rsatuvlar orqali tabiatda yuz berayotgan jarayonlar, o'simlik, hayvonlar olami to'g'risida to'laqonli tasavvur hosil bo'ladi. Amaliy metod. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda tabiiy materiallar bilan o'ynaladigan didaktik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Buning uchun meva-sabzavotlar, daraxt novdalari, xona gullaridan foydalanish mumkin.

ASOSIY QISM

Bolalarni o'simliklar bilan tanishtirishda quyidagi o'yinlardan foydalanish mumkin: «O'simliklarni nomiga qarab top», «Bargiga qarab top», «Ta'riflangan o'simlik yoki mevani top» va. h.k. Og'zaki metod. Bolalarga ekologik tarbiya berishda tarbiyachining tushuntirishi, hikoya qilib berishi, xalq maqollaridan, masallaridan foydalanishi, suhbat kabi og'zaki metodlarning o'rni kattadir. Tabiatning faol

himoyachilarini tarbiyalash uchun maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar bilan quyidagi yo'nalishlarda ish olib boriladi:

1. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga tabiat olami, undagi voqea-hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik to'g'risida aniq bilimlar berish.

2. Bolalarda tabiat, uni asrab-avaylash, uning boyliklarini oshirishga oid faoliyatni shakllantirish.

3. Bolalarni respublikamizning tabiatini qo'riqlash, uni asrabavaylash bo'yicha olib borilayotgan ishlar bilan tanishtirish.

Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldi rayotgan hodislardan biri ekologik vaziyat hisoblanadi. Jamiyatni ng atrof-muhit bi Ian o'zaro buzilgan aloqasi keng jamoatchilik o'ratsida katta tashvish uyg'otmoqda. O'zbekiston Respubl ikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", 55 moddasida esa "Yer osti boyliklari, suv, o'simlik, va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muxofazasidadir" deyilgan.

Insonning tabiiy boyliklardan haddan tashqari oshiqcha foydalanishi oqibatida sayyoramizning qiyofasi o'zgarib bormoqda. Yashil o'rmonlar siyraklashib, o'simlik va hayvonot turlari kamaymoqda, foydali qazilma boyliklari tugab bormoqda. Suv xavzalari va atmosferaga havosining ifloslanishi, chiqindi moddalarni ng ortib borishi natijasida aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash, enyergiya va chuchuk suv muammolari borgan sari murakkablashmoqda. Oqibatda, million-million yillar davomida turg'un bo'lgan tabiiy holatga putur etmoqda.

Ekologik bilim - bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, yer yuzidagi tirik jonzoqlarning holati, ularning bir-birlari va atrof-muhit o'rtasida bo' lib turadigan munosabatlarni, tabiiy boyliklarning son va sifatini, xajmini, xillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir. Inson tabiatga, o'zini o'rab olgan muhitga nisbatan o'z munosabatini o'zgartirishi, tabiat qonunlarini bilishi, o'rganishi va ular asosida o'z hayotini rivojlantirishi shart. Tabiat qonunlariga mos keladigan hayot yo'llarini ishlab chiqish kyerak. Aks holda inson va jamiyat katta tabiiy ofatlarning kelib chiqishiga sababchi bo'ladi va shu ofatlardan halok bo'ladi. Ekologik ta'lim va tarbiyaning tub ma'nosi - tabiat va jamiyat o'rtasidagi doimiy birlik va ularni bir-birlariga bug'luvchi tabiiy hamda ijtimoiy qonunlarni o'rganish, hayotga tatbiq qilishdan iboratdir.

Ekolgik ta'lim va tarbiya - bu insonni tabiatga qadam qo'ygan vaqtdan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixologik, axloq odob yuzasidan halqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf odatlarini, udumlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarni ko'paytirish, bog'u-rog'lar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan, uning qalbida yaxshi xislatlar uyg' otishdan iboratdir. Insonni o'rab turgan tabiiy muhit va uning boyliklarini biladigan, undan tejamkorlik bilan foydalanadigan, saqlaydigan, tabiat boyligiga, go'zalligiga qo'shadigan, ijtimoiy va tabiiy qonunlarni biladigan bilimdon shaxsni etishtirish - bu ekologik tarbiya maqsadi.

O'rta asrlarda yashab ijod etgan Sharq allomalaridan Muhammad Muso al Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Byeruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar tabiat fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ular hali ekologiya fani

dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simliklar va hayvonot dunyosi, tabiatni e' zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar. Tabiatshunoslikka oid "Kitob al-mabodi al-insonia", "Kalam fia'zo al hayvon" kabi asarlarida odam va hayvonlar ayrim a'zo larining tuzilishi, xususiyatlari va vazifalari haqida, ularning o'xshashligi va farqlari keltirilishi bilan birga, asosiy anatomik fiziologik tushunchalar byerilgan. Ularining ruhiy holatlaridagi hususiyatlari haqida ham to'xtalib o'tilgan. Kasalliklarining oldini olish, sog'lomlashtirish va boshqa chora-tadbirlarni qo'llash lozim ekanligi haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologiya haqidagi tushunchalar va qonuniyatlar to'g'risida bilim byerish. Bunda mehnat muhofazasi, tabiatni asrash, noyob jonzotlar ro'yxati, tabiat va atmosferadagi inqirozlar oldini olishga oid tushunchalar va qonuniyatlarga e'tibor byeriladi.

XULOSA

Demak, maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik tarbiyasidan ko'zlangan maqsadlardan biri - bir to'mondan - muqaddas Ona zaminimizni ozoda qilib saqlash bo'lsa, ikkinchi to'ondan - musaffo osmonimizni aslidagi- dek saqlashdan iborat. Bu ona diyorumizni obod etishga qo'shiladigan katta hissa bo'lib, uning yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda obodonchilik va orastalik, pokizalik va tejamkorlik, xushxulqlik va xushmuomalalik kabi insoniy fazilatlar shakllanadi. Bular maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi ekologik qonuniyatlar va tushunchalarni ongli ravishda anglashni kafolatlaydi:

- tabiat haqidagi tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy o'illar va ular orasidagi bog'lanish;
- tabiat boyliklaridan tejab-tyergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;
- atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash;
- tabiatni kelajak avlodlar uchun qanday boisa, o'shandayligicha qoldirishga intilish va shu kabilar. Uzoq tarixga nazar tashlaydigan bo'sak, Markaziy Osiyo xalqlari.

Jumladan, o'zbeklar ham jahondagi eng qadimiy xalqlardan hisoblanadi va ular jahon ilm-faniga, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shganligining guvohi bo'amiz. Ota-bobolarimizning bu boradagi qoldirgan boy ma'naviy myerosi milliy myerosimizni chuqur, har taraflama o'rganishimizga va u haqda xolisona fikr bildirishga hamda O'zbekiston mustaqilligiga yerishuvida buyuk ma'naviy ozuqa bo'ldi yoki ota-boboilarimiz qoldirgan milliy qadriyatlarimizni tiklash va ularni targ'ib qilishga keng imkoniyatlar yaratildi. «Respublikamiz mustaqillikka yerishgandan so'ng, ekologik tarbiyada xalq pedagogikasidan foydalanishga katta e'tibor byerib kelinmoqda. Atrof-muhitni muhofaza etish, moddiy boyliklardan oqilona foydalanishga oid tarbiyani milliy qadriyatlar va an'analar, sharqona urf-odatlar orqali byerish ehtiyoji paydo bo'ldi.

Tarbiyachining bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya byerishda xalqimizning o'ziga xos milliy tarbiyasidan o'rinli foydalanishi yaxshi samara byeradi. Milliy tarbiyamizda to'rt narsa - yyer, suv, tuproq, havo muqaddas hisoblangan. Xalqimiz juda qadim zamonlardan suvga e'tiqod qo'yib, yozning eng jazirama kunlarida «Suv sayli» otkazgan. Ota-bobolarimiz «Suv - tabiat in'o'i, hayot manbayi», deb bejiz

aytishmagan. Har to'chi suvni gavhardek qadrlab, bog'-rog'lar yaratishgan. Biz esa suvdan xo'jasizlarcha foydalanishimiz natijasida Orol muammosining tug'ilishiga sababchi bo'ldik. Sirdaryo va Amudaryoning belgilangan yerga to'la yetib bormasligi natijasida bugun O'rta Osiyo uchun ahamiyatli bo'gan Orolning butunlay yo'qolish xavfi paydo bo'ldi».

Demak, maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya byerishda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, marosimlar, nodir qo'lyozmalar va davlat arboblarning ushbu sohaga oid faoliyatlari mustahkam didaktik asos bo'lib, bular orqali ularni atrof-muhitni toza saqlashga, ozodalikka, pokizalikka va eng asosiysi sog'lo' turmush tarzi hamda muhitini tashkil eta olishga o'rgatiladi. Jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan taraqqiyoti darajasi undagi xalq xo'jaligining turli jabhalariga ta'sir etadi. Bu borada o'ziga xos global va mintaqaviy ekologik muammolar ham yuzaga kelavayeradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maktabgacha ta'limning davlat standard. O'zPFITI. T., 1995.
2. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. T., «O'qituvchi», 1996. II. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., «O'zbekiston», 2000.
3. Uchinchi ming yillikning bolasi. O'quv qo'llanma. T., «Ma'rifat — Madadkor», 2001.
4. U. Tolipov, M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T., «Fan», 2005.
5. Sh. Shodmonova. Maktabgacha pedagogika. T., «Fan va texnologiyalar», 2005.
6. Pedagogika fanidan izohli lug'at. (Tuzuvchilar: J. Hasanboyev, X. To'raqulov, O. Hasanboyeva, N. Usmonov). T., «Fan va texnologiyalar», 2009.
7. «Barkamol avlod yili» davlat dasturi. T., «O'zbekiston», 2010.